

tinėje metodologijoje. Čia analizuojamos estetinio auklėjimo teorijų socialistinėje kultūroje socialinės-istorinės ir teorinės prielaidos. Remdamasi K. Marksu ir G. Plechanovu, disertantė įrodo, kad estetiškas santykis su tikrove atsiranda tada, kai žmogus gali atsiriboti nuo utilitarinių poreikių, kai jo tiesioginė veikla neatsiejama nuo jo kūrybinių galių. Todėl autorė materialistinę estetinio auklėjimo teoriją organiškai ir susieja su marksistine žmogaus samprata. Disertacijoje taip pat komentuojamos tos marksistinės estetikos koncepcijos, kuriose analizuojamos estetinio auklėjimo teorijų ir žmogaus estetinio santykio su tikrove vieningumas. Atstovaudama aksiologinei koncepcijai, autorė nesutinka su A. Burovu, N. Arinina ir kitais estetikais, kurie estetinį žmogaus santykį su tikrove grindžia pažintine veikla. Disertacijoje parodoma, jog estetinio auklėjimo procesas yra dialektinė vienybė auklėjimo ir saviuoklos prasme ir tuo jis praturtina asmenybės dvasinę kultūrą, didina jos kūrybinį aktyvumą. Disertacijoje nuosekliai laikomasi pažiūros, jog estetinio auklėjimo autonomija ir specifika vaidins vis didesnį vaidmenį naujo žmogaus komunistinio auklėjimo sistemoje.

S. Balažentienė
G. M. Padolskienė

2. JACKUNAS

Meno pažintinės funkcijos gnoseologinė analizė¹

Estetikos istorija rodo, kad meno problemoms buvo skiriama ypač daug dėmesio. Marksistinėje estetikoje pastaraisiais dešimtmeciais ypač pagausėjo įdomių ir turiningų darbų apie meno pažintinę funkciją: ar ji yra imanentinė meno funkcija, koks jos vaidmuo kitų funkcijų atžvilgiu, kuo skiriasi pažinimas mene ir moksle ir t. t. Galima sakyti, kad tokios teorinės diskusijos atspindi reikšmingus šiuolaikinio estetikos mokslo pokyčius ir yra susijusios su kai kuriomis meno intelektualėjimo tendencijomis. Daugelis klausimų, pavyzdžiui, kaip tiesa yra įprasminama mene, kokį vaidmenį atlieka suvokėjas „meninio pažinimo“ rezul-

tatų komunikacijos procese, kur glūdi pažintinės meno funkcijos savitumas ir t. t., dar nėra pakankamai nuodugniai išnagrinėti.

Todėl Z. Jackūno disertacija „Meno pažintinės funkcijos gnoseologinė analizė“ tebėra labai aktuali. Mat joje nagrinėjami menkliau nušviesti estetikos teorijos klausimai. Disertacijos aktualumą sąlygoja ir tai, kad jos tema priklauso vadinamajai filosofijos mokslų sankryžai. Ne tik estetika, bet ir pažinimo teorija, logika, kūrybos psichologija gilinasi į atskirus šios problemos aspektus. Be to, disertacijoje tyrinėjami ne kokie konkretūs estetiški objektai, o įvairios teorijos bei metodai, ir tai daroma su dideliu dalyko išmanymu. Todėl disertacija vertintina kaip turinti neabejotiną metodologinę reikšmę.

Apie autoriaus teorinį brandumą byloja ir problemos formulavimas, disertacijos tikslų apibūdinimas bei nuoseklus loginis jų siekimo būdas. Z. Jackūnui buvo svarbu parodyti pažinimo rezultatų ir tiesos išraiškos būdų savitumą mene, apibrėžti pažintinės meno funkcijos reikšmę kaip meno specifikos veiksnį. Visa tai, be abejo, turi tiesioginį ryšį su daugeliu kitų aktualių klausimų — meno sąlyginumu, kūrybos savitumu, realizmu ir t. t. Disertacijos planas gerai apgalvotas, logiškai nuoseklus.

Nemažą mokslinę vertę turi autoriaus sukurta skirtingų meno gnoseologijos sprendimų tipologizacija. Z. Jackūnas apžvelgia įvairias pagrindines dabartines estetikos koncepcijas — tiek marksistines, tiek nemarksistines (ypač angliškojo ir amerikiečių neopozityvizmo). Jis gerai susipažinęs su šiuolaikine estetikos literatūra (rusų, anglų, lenkų, prancūzų). Tokios tipologizacijos tikslas išryškinti įvairių koncepcijų argumentacijos turinį, parodyti jų stipriausias ir silpniausias puses.

Pirmajame disertacijos skyriuje „Koncepcijos, pripažįstančios pažintinę meno funkciją“ autorius tyrinėja įvairias tikrovės vaizdinio atspindėjimo mene koncepcijas, kurios pažintinį meno kūrinių statusą traktuoja analogiškai, koks yra pažinimas, pavyzdžiui, moksle ir t. t. Z. Jackūnas argumentuotai parodo, kad „analogiškasis“ metodas (T. Grinas, Dž. Klegas ir kt.) yra tie-

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1981 m. vasario 10 d. VVU filosofijos mokslo laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — filol. kand. doc. J. Repšys; oficialieji oponentai: dr. prof. R. Plekaitis ir filol. kand. doc. A. Gaižutis.

sioginis padarinys redukcjonistinio į pažinimą požiūrio, jog dėl to neįvertinama išmonės kūryboje reikšmė, nematomas principinis skirtumas tarp pažintinio meno kūriniių statuso ir teorinės-pažintinės veiklos rezultatų. Z. Jackūnas laiko teoriniu požiūriu abejotina koncepciją, kuri pažinimą mene traktuoja kaip visiškai skirtingą nuo mokslinio pažinimo, t. y. kaip savarankiškas jo formas — intuityvią, insaitišką, kontempliacinę ir pan. Jo manymu, tokio požiūrio šalininkai nepagrįstai išplečia pažinimo sąvoką, psichologizuoja ir antropologizuoja gnoseologinius kriterijus.

Manytume, jog panašių teorijų kritinis įvertinimas galėjo būti kiek korektiškesnis. Pavyzdžiui, intuicionistinės koncepcijos kritikuojamos tradiciškai. Panaši kritika nesimeria naujai filosofišškai apibendrinta ir įprasmintą psichofiziologine medžiaga. Juoba kad pastaraisiais dešimtmečiais marksistinė filosofija našiai padirbėjo pozityviai aiškinama intuityciją ir kt. Tiek meninės, tiek mokslinės kūrybos būtina sąlyga — intuityvi veikla pašamonės, kurios struktūros fiksuoja gėrio ir blogio, grožio ir bjaurumo opozicijas.

Antrajame disertacijos skyriuje Z. Jackūnas kritiškai įvertina tas teorijas, kurios neigia pažintinę meno funkciją, argumentuodamos tuo, jog meno kūriniai neturi mokslo sprendinių statuso, todėl ne visi menai naudojami kalba arba kitomis ženklų sistemomis. Be to, kūriniai esą išmonės ir fantazijos rezultatai, jie išreiškia fiktyvius objektus, kitaip tariant, kūriniai esą ženklai be denotatų ir pan. Z. Jackūno manymu, tokios koncepcijos turinčios prasmės. Tačiau neopozityvistai B. Heilas, A. Ričardas, Dž. Margolis ir kt., meną traktuoja kaip autonominį reiškinį ir suabsoliutina jo kūrybinį momentą. Jie neįvertina tikrovės atspindėjimo mene svarbos ir pripažįsta tik mokslinį pažinimą. Ne vienas jų meną traktuoja kaip klaidingų teiginių arba išsistą jų sistemą. Tiesa, neopozityvistai vartoja „meninės tiesos“ sąvoką, tačiau ją aiškina kaip menininko nuosirdumą, kūrinio harmoningumą, kūrinio poveikio suvokėjui emocionalumą ir pan.

Trečiajame disertacijos skyriuje disertantas nuodugnai apžvelgia kompromisines koncepcijas. Daug dėmesio jis skiria M. Veico, M. Berdslio, Dž. Hosperso ir kt. „sugestionuotų teiginių“ idėjai. Z. Jackūno manymu, minėtų autorių darbuose esama racionalių momentų. Mat meniniai vaizdai gali

sugestionuoti idėjas, teiginius, vertinimus. Tačiau kompromisinių koncepcijų šalininkai atsiriboja nuo atspindėjimo ir kūrybos dialektinių priešingybių, taip pat neįvertina komunikacijos sistemos (tikrovė — menininkas — kūriny — suvokimas) reikšmės. Todėl jie nepaaiškina, koku būdu menas realizuoja referentinę funkciją.

Visi šie Z. Jackūno disertacijos skyriai — rimto, nuovokaus darbo rezultatas. Tiesa, ne visos minėtos koncepcijos atskleidžiamos vienodai aukštu teoriniu lygiu. Kai kurios galėjo būti visapusiškiau išgyldentos, pavyzdžiui, meno kūrinio kaip klaidingų teiginių sistemos, savitos meninės tiesos ir pan. Aišku, tipologija reikalauja aukšto abstrakcijos lygio, pagrįstos distancijos tarp atskirų koncepcijų ir istorinio fono, genetinių jų tarpusavio ryšių atžvilgiu. Tačiau vienas kitas istorinis ekskursas ar atskirų koncepcijų sąveika su gyvu menų kūrybos procesu tipologijai nebūtų pakenkę.

Ketvirtajame ir penktajame disertacijos skyriuose „Panašumas ir jo ryšys su tiesos išreiškimu mene“, „Pažintinės meno funkcijos ryšys su jo specifika“ Z. Jackūnas iškelia idėją, kad pažintinės funkcijos realizavimas mene gali būti aiškinamas panašumu, analogijomis tarp sąlygiško meninės išmonės pasaulio ir nemeninės tikrovės reiškiniių. Be to, pažintinė funkcija realizuojama per visą komunikatyvinę meno sistemą. Remdamasis savo socialiniu-istoriniu patyrimu, meno recipientas suvokia panašumą, t. y. analogiją tarp tikrovės ir meno. Recipiento estetiškas sprendimas — sąlyga, kurios dėka realizuojama sąveika tarp tikrovės atspindėjimo ir meninės išmonės. Todėl meno kūriny išgyja referentinę funkciją ir pažintinio vaizdo statusą. Tiesa meną gali būti išreiškiama per recipiento sprendimą, taigi ir paties kūrinio sugestionuojamas idėjas.

Z. Jackūno manymu, pažintinė meno funkcija yra menui imanentiška. Ją integruoja ir subordinuoja, kaip savo prielaidą, kaip savo egzistavimo sąlygą, specifinė estetinė funkcija.

Mano manymu, Z. Jackūnas pakankamai giliai atskleidė gnoseologistinių koncepcijų, deautonomizuojančių meną, trūkumus ir, subtiliai operuodamas šiuolaikinėmis analogijos, sistemos, modelio, interpretavimo, izomorfiškumo sąvokomis, pasiūlė naują meno gnoseologinės funkcijos aiškinimo variantą. Autorius savo koncepciją rutulioja remdamasis verbalinių menų patirtimi, jų empirine medžiaga. Tad kyla klausimas, ar

panašumo, analogijų variantas nėra per platus meno prigimčiai? Juk daugeliui menų, pavyzdžiui, muzikai, architektūrai, taidomajai dailei — panašumas, analogijos su tikrove neturi ypatingos reikšmės. Pažintinės ir estetinės funkcijų tarpusavio ryšiai disertacijoje nužymėti punktyriškai ir, be abejo, bus reikalingi nuodugnesnio šių dalykų studijavimui.

Disertacija parašyta siekiant aiškiaus ir, be abejo, labai reikšmingo estetikos mokslui tikslo: kuo visapusiškiau, nuodugniau išsiaiškinti vieną svarbiausių klausimų. Joje nėra skubotumo, atmetinumo pėdsakų. Tai — natūraliai susiklostęs kūrybinės minties vaisius. Manytume, jog Z. Jackūnui vertėtų šią disertaciją paskelbti atskira studija. Ji turėtų nemažą reikšmę mūsų kol kas dar negausios filosofinės estetinės minties plėtotei respublikoje.

A. Gaižutis

V. GUMAUSKAITE

Metodologiniai struktūralizmo pagrindai¹

Intelektualinių XX a. procesų tarpe reikšmingą vietą užima struktūralizmas. Susiformavęs lingvistiniu pagrindu, jis netruko paplisti ir kituose moksluose, pradėtas daugiau ar mažiau sėkmingai taikyti sociologijoje, psichologijoje, istorijoje, religijotyroje, literatūros ir meno tyrinėjimuose ir t. t. Plačiai pripažinti jo laimėjimai etnologijos srityje — turima galvoje K. Levi-Stroso struktūrinės antropologijos darbai.

Struktūralizmas yra mokslo metodologijos kryptis, turinti tikslą išsiaiškinti ir aprašyti tiriamojo objekto struktūrą. Ja laikomas tam tikras abstraktus modelis, sąlygojantis objekto rūšinį apibrėžtumą, paskirtį ir funkcionavimą. Struktūros suvokimas leidžia tyrinėtojiui peržengti stebimo reiškinio ribas, atveria kelią į giluminius tiriamos realybės klodus, duoda stabilų pagrindą atskirybės įvairovei pažinti. Labai svarbu tai, kad struktūralistinis tyrinėjimo metodas pritaikomas tiek gamtos, tiek visuomenės reiškiniams tirti, per jį, kaip nurodo K. Levi-Strosas, atsiveria objektyvi gamtos ir visuomenės mokslų suartėjimo galimybė. Šiuo

atžvilgiu struktūralizmo problema įgauna gnoseologinį statusą, ji gali būti traktuojama kaip viena iš pažinimo vienovės prielaidų, t. y. tiesiogiai liečia bene didžiausių šiuolaikinio mokslo negerovę — pažinimo pabirumą, susiskirstymą, menką įvairiarūšių žinių sutelktumo į visumą laipsnį. Diskusijas ir ginčus, susijusius su struktūralistinio metodo vertinimu, skatina susidomėjimas integruojančia šio metodo galia, viltys rasti vieningą mokslinio pažinimo pagrindą. Pasitarasis momentas ypač aktualus humanitariniams mokslams.

Filosofinė struktūralizmo problematika kartais yra atribojama nuo metodologijos lygmens ir bandoma traktuoti savarankiškai — kaip savita filosofijos sistema. Į struktūrą žiūrima kaip į universalų ir iš vidaus aktyvų visos būties principą, kuris priešpriešinamas dialektiniam būties supratimui. Filosofai marksistai tokį požiūrį laiko antiistorišku ir kritikuoja jį. Viena iš šios kritikos priežasčių — tarybinėje filosofijoje susiformavusi metodologijos tyrinėjimo lygių koncepcija, ryškiausiai išdėstyta V. Lektorskio, V. Švyriovo, I. Blaubergerio, E. Judino darbuose. Ši koncepcija reikalauja skirti specialųjį ir filosofinį mokslo metodologijos lygį. Ja remiantis, parodoma, jog struktūralizmas ir marksistinė dialektika atstovauja skirtingiems mokslo metodologijos lygiams ir dėl to turi būti diferencijuotai vertinami.

Struktūralizmo ekspansija šiandien jau nebėra tokia veržli, kaip prieš dešimtmetį, tačiau atslūgti taip pat nežada. Jaučia jo poveikį ir lietuvių kultūra. Bene anksčiausiai struktūralizmas imtas analizuoti kalbininkų darbuose, jis vis dar tik vienu kitu aspektu paliečiamas literatūros tyrinėjimuose. Stiprų impulsą plėtotis struktūralizmas Lietuvoje gavo iš mitologijos; čia didelį susidomėjimą šiuo metodu, jo euristinėmis galimybėmis sužadino A. Greimo skaitytos paskaitos ir jo mokslo darbai.

Tokia būtų situacija, kuri atskleidžia ir V. Gumauskaitės pasirinktos temos aktualumą. Jos disertacijos tikslas — išnagrinėti bendramokslinį struktūralizmo lygį, aptarti pagrindinius struktūralistinio metodo principus, sąvokas ir kategorijas, nušviesti istorinę ir loginę jų genezę, įvertinti marksisti-

¹ Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1981 m. kovo 3 d. VVU filosofijos mokslo laipsnių teikimo specializuotos tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — filios. kand. doc. G. Vaitkūnas; oficialieji oponentai: filios. dr. prof. N. Ovčinnikovas, filios. dr. prof. B. Genzelis ir filios. kand. doc. K. Stoškus.